

Tractament de la pobresa a Igualada al llarg dels segles

Ferran Garcia Díez¹

Text de la conferència impartida a la sala de sessions de l'Ajuntament d'Igualada en l'acte de lliurament dels Premis Ciutat d'Igualada

Abans de parlar dels diferents tractes que ha rebut la pobresa a Igualada al llarg del temps, caldria definir què entenem per pobresa. Hi ha multitud de definicions i totes coincideixen en un concepte més ampli que no pas les mancances materials dels pobres, subratllant l'efecte social de la humiliació.

Miquel Ruche anuncia que la pobresa no és la falta de tenir, sinó carència de ser.

Segons Miquel Mollat, és una condició personal de carència que pot afectar qualsevol estament i que comporta una situació de debilitat i de dependència associada amb la manca de consideració social.

EDAT MITJANA

Durant l'edat mitjana, la majoria de la població vivia al llindar de la pobresa, susceptible al desencadenant més subtil de passar a formar part de les enormes bosses de misèria. Aquestes causes desencadenants podien aparèixer en qualsevol moment, ocasionades, per exemple, per la mort del cap de família, el patiment d'una malaltia o d'accidents, les sequeres, les guerres, el nombre inadequat de fills..., tot allò que trenqués el dèbil equilibri economicofamiliar.

1. Autor del llibre *Historia de l'hospital d'Igualada: Pobresa, salut i sanitat*.

Durant aquest període, però, el pobre estava investit d'un sentiment de santedat, a causa de la seva identificació amb el sofriment i la manera de viure de Jesucrist i dels diversos ordes mendicants que sorgiren sota aquest impuls. Al mateix temps, el pobre era considerat un pecador, i que la seva condició de pobresa provenia d'un càstig diví que s'havia d'acceptar amb resignació i abnegació.

El segle XIII, punt àlgid de la revolució urbana, va donar lloc a un nou estament social que basava el seu poder en la riquesa monetària i anava conformant una oligarquia urbana amb l'enfortiment del poder laic, que participava i decidia en l'organització i el desenvolupament de les viles i ciutats.

A l'edat mitjana, es reconeixia a la pobresa una funció social, perquè era la via que permetia la salvació del nou estament burgès emergent.

Sant Eligi la justificava dient: «Déu creà el pobre perquè el ric pogués salvar-se». I s'establí l'anomenada *economia de salvació*, basada en el poder monetari que el laic anà adquirint durant la baixa edat mitjana.

L'Església acceptà com a mètode de redempció i indulgència l'almoïna, l'aportació de diners a canvi del perdó, per la qual cosa es crearen diferents vies de donació. Per això a les esglésies es col·locaven bancs dirigits a les diverses causes pies.

Les deixes testamentàries eren una altra forma de donació. L'home medieval, en veure que la mort s'acostava o preveïent-la, deixava constància de les seves voluntats en els documents testamentaris, on les explicitava en forma de censos o censals destinats a les diferents causes pietoses.

L'almoïna es convertí en la font de finançament de la caritat i, per tant, de l'atenció a la pobresa.

Però no tots els pobres eren iguals, com tampoc no ho eren els motius que els havien portat a aquesta situació. Així, doncs, hi havia diferents tipus de pobresa:

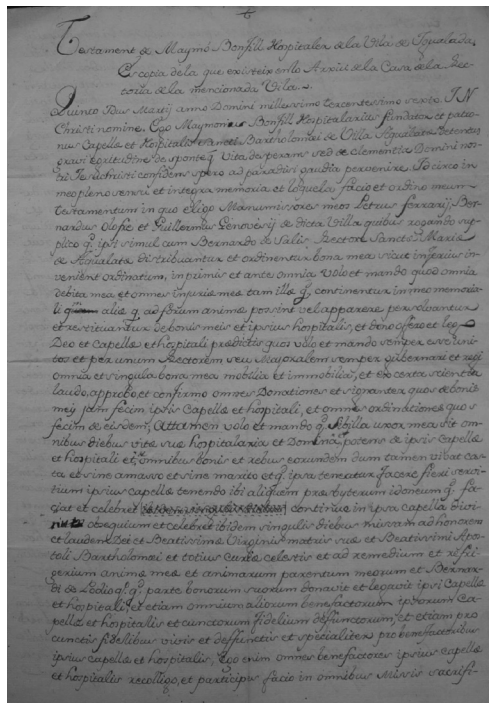
— *Pobresa accidental o conjuntural*: és la que afectava la persona de ple dret d'una comunitat que per una causa involuntària o accidental es veia amb la necessitat de dependre dels altres. Eren els anomenats *pobres vergonyants*. Eren els més protegits, ja que tothom tenia por de trobar-se en la seva situació.

— *Pobresa permanent o estructural*: era la dels anomenats *pobres de solemnitat*. La majoria eren persones que no podien sortir d'aquesta situació perquè estaven incapacitats per poder treballar, sia per un defecte físic, sia per problemes de solitud o de vellesa. També dintre d'aquest

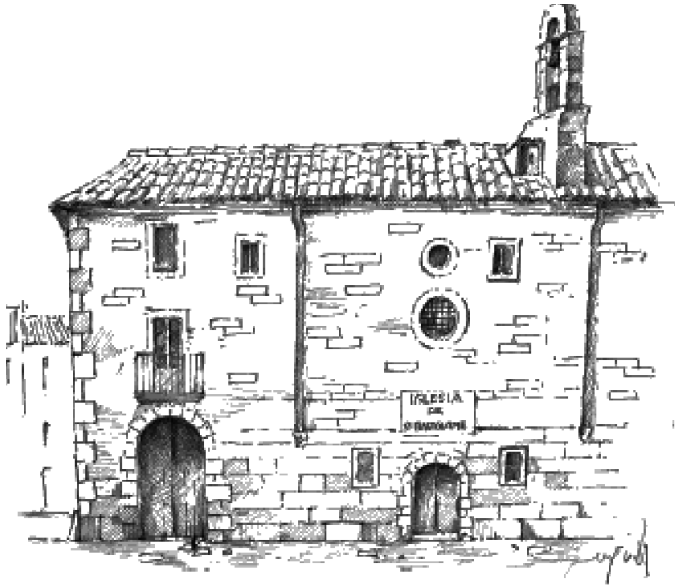
grup hi havia els pobres professionals, és a dir, els que havien convertit la seva condició en una forma de viure.

— *Pobresa ocasional o voluntària*: era la pobresa més ben valorada per la comunitat. Era la dels qui per motiu d'una peregrinació es comprometien a viure de la caritat durant el temps que durés aquesta situació. A més del pelegrins, també hi havia dins d'aquest grup la pobresa religiosa dels ermitans i els ordes mendicants que adoptaren la pobresa com a forma de viure.

Durant l'edat mitjana, els hospitals es convertiren en els centres d'atenció i assistència de la pobresa. Fundats la majoria per laics adinerats, mantenien una estreta relació amb l'Església i necessitaven la presència d'un prevere per oficiar la litúrgia i impartir els sagraments als pobres asilats. Per aquest motiu, era habitual la construcció d'una capella al seu costat, amb la qual cosa es transformà el binomi capella-hospital en la unitat funcional bàsica de la caritat baixmedieval.

Transcripció —en una data indeterminada, entre el final del segle XVIII i el començament del segle XIX— testament de Maimó Bonfill.

Hospital i capella de Sant Bartomeu.

En aquell temps, Igualada era una petita vila sota el condomini del monestir de Sant Cugat del Vallès i el rei d'Aragó, i els seus habitants, seguint les directrius de l'economia de salvació que imposava l'Església, crearen diverses institucions pietoses lligades al poder laic i a la parròquia.

La primera fou l'hospital, un hospital de camí que albergava els pelegrins i pobres que transitaven per aquells camins. La referència documental el situa al 1282, però la seva fundació podria establir-se a mitjan segle XIII, patrocinat per Maimó Bonfill amb la voluntat que «fosin benigneament rebuts, los cegos, coixos, baldats, orfans, i demés pobres i malalts que fosin aportats a ell, sobvenint-los i alimentant-los dels béns del propi hospital».

L'hospital era el centre de les accions caritatives que realitzaven els igualadins amb les seves almoines i donacions seguint les prediques obres de misericòrdia. Les obres de misericòrdia es dividien en obres espirituals, la majoria realitzades pel capellà beneficiari de la capella de Sant Bartomeu. El prevere rebia donacions per fer misses d'aniversaris i novenes segons la quantitat aportada. També s'establiren beneficis, que eren censos que obligaven a celebrar misses de difunts en honor del benefactor i la seva família. Així mateix, l'hos-

Bacins que els localitzaven a les portes de les esglésies.

pital es preocupava per l'ensenyament. El Consell de la Vila contractava els mestres i els seus sous eren pagats entre l'hospital i la universitat. En una ocasió, l'hospital oferí una casa de la seva propietat situada al mateix carrer de Sant Bartomeu perquè s'utilitzés com a escola.

Les obres de misericòrdia corporals eren realitzades per la família d'hospitalers que regentava la casa. A les seves portes es repartia pa als pobres i se'ls vestia, es tenia cura dels malalts, es donava aixopluc als pelegrins i cristiana sepultura als qui no podien costejar-la.

Veiem que a Igualada s'anaren instituint diferents almoines i bacins per finançar les institucions dedicades a l'auxili dels pobres. La majoria passaren a ser administrats pel Consell de la Vila al llarg del segle XIV. Per exemple, les almoines per alliberar captius que s'entregaven als mercedaris de l'orde de la Mercè que es traslladaven als països on hi havia captius per alliberar-los a canvi d'una aportació econòmica acordada. Altres bacins situats a l'església de Santa Maria eren el de l'hospital i el dels pobres vergonyants, que a partir del 1366 passaren a ser governats per la vila. També es fundaren almoines de patrocini particular, com l'almoïna d'en Sabata, que finançava l'entrega de pa a la porta de l'església, o l'almoïna d'en Pedriça, dirigida a diverses causes pies i a dotar donzelles.

Sembla que a Igualada no es va instaurar cap menjador de l'almoïna, però sí que es troba documentada una institució benèfica lligada a la botiga del blat, que era el lloc on es feien la compra i la venda de la collita de cereals.

Com hem pogut veure, durant l'edat mitjana l'assistència a la pobresa es basava en l'almoïna sota la direcció del cristianisme, que impul-

sà la comentada economia de salvació com a únic camí per aconseguir arribar al paradís i al mateix temps finançar les ajudes a la pobresa.

Durant tot aquest temps, mai no es va plantejar com es podia suprimir la pobresa, ja que es considerava una voluntat divina i no que era possible oposar-s'hi.

EDAT MODERNA

En l'edat moderna, el procés d'urbanització i increment del poder de les viles i ciutats, la importància del diner, el mercantilisme i el sentiment de pertinença a una ciutat o vila, feren que es creessin llaços de solidaritat i ajuda entre els components de la mateixa comunitat o vila.

Però el problema es produí quan s'incrementà el nombre de pobres forans, fruit d'excedents demogràfics, guerres veïnes, homes i dones que acudien a Igualada i, com que no podien incorporar-se a les activitats laborals pròpies de la vila, utilitzaven la violència i el robatori com a mitjà de subsistència, de manera que esdevenien perillosos per a la comunitat.

A l'edat moderna, l'atenció a la pobresa deixà de ser un acte individual i es convertí en un problema que havia de resoldre la comunitat.

Juan Lluís Vives publicà el 1525 el tractat *De subventione pauperum*, que és el primer estudi sociològic de la pobresa allunyat del discurs religiós. Proposava elaborar un cens on es diferenciessin els pobres útils dels inútils, per tal d'intentar fer treballar els útils i socórrer els inútils. A més, imposà als magistrats l'obligació de buscar feina per als miserables aptes per treballar.

El 1526 l'Ajuntament de Bruges, seguint aquests postulats, va dictar les primeres lleis de beneficència.

La idea d'expulsar els forasters i limitar-los l'accés a les obres caritatives pròpies de cada ciutat es va anar estenent per tot Europa.

A Igualada, la guerra civil del segle XV deixà la vila en una profunda crisi econòmica i demogràfica, que s'agreujà amb la propagació de les epidèmies de pesta del segle XVI.

El govern de la vila seguí ajudant, segons les seves possibilitats, els pobres igualadins amb el manteniment de les diverses causes pies medievals: l'hospital, l'almoïna d'en Sabata..., però diferenciant escrupolosament els pobres de la vila i els forasters, amb la qual cosa s'inicià l'adopció de mesures repressores per allunyar la pobresa forana.

A Igualada, a principis del segle XVI la penúria va requerir més d'una vegada la intervenció del Consell per facilitar menjar als pobres, i

hagué de dictar ordenances per permetre l'accés d'aquests a la compra de blat: «El Consell celebrat el dia 12 de febrer de 1506 ordenava el següent [...] sobre lo fet del blat [...] per la molta necessitat en què alguns menesterosos i miserables de la dita vila sien que amb penyores no troben qui els prest volgué i ordenà que per lo primer se faia alguns quantitat de blat per socorre als miserables i que sie venut als fills de la vila i no a altres».

Una altra ordenança que posava de manifest aquesta diferència era la següent: «Que tota i quansevol persona que d'un any a aquesta part són repatriades en esta vila sens licencia de dits consellers que dins sis dies primers vinents hayen de buidar i exirse de la present vila i terme de Agualada».

Al segle XVIII, la utilització de la raó com a base del pensament humà no va aportar gaires beneficis a la manera d'atendre i tractar la pobresa. L'increment i la bonança econòmiques no van millorar la marginalitat.

Segons Stuart Wolf, estudiós de la pobresa en l'època moderna, el percentatge de pobres estructurals era d'entre el 4 % i el 8 %, i el de pobres conjunturals, del 20%. Cal considerar que la resta de la població, entre el 50 % i el 70 %, vivia al llindar de la pobresa i, per tant, era sensible a qualsevol canvi que es produís al seu entorn.

L'estat centralista va voler canviar la caritat individual per lleis reguladores que li permetessin el control absolut del «model assistencial» impulsant operacions repressives contra els rodmons.

Durant el regnat de Carles III va iniciar-se una operació repressiva contra els vagabunds i es van posar restriccions a l'almoina, perquè es considerava que ajudava al manteniment de les bases ocioses.

L'estat centralista volia controlar el model assistencial de la pobresa, que residia en les institucions privades lligades al municipi o a l'Església.

Per contrarestar aquest poder, l'Estat creà l'hospici estatal, sobretot a les grans ciutats, i va iniciar un procés de restriccions econòmiques a les institucions locals.

L'hospici era tutelat i dirigit per l'Estat mitjançant la Reial Audiència, i s'hi acollien dones i nens que durant el dia realitzaven intenses jornades de treball relacionades amb les empreses locals, feina que ajudava a abaratir els costos d'elaboració dels seus productes.

El 1771 s'intentaren unificar a Catalunya les institucions d'assistència dirigides als pobres per tal de millorar-ne el control governamental. L'Església va oposar-se a aquesta centralització i va proposar, a canvi, la creació d'una xarxa d'hospicis situats en cadascun dels bisbats, mantenint la seva dependència eclesiàstica i augmentant la presència de l'Església

en les institucions municipals, que de manera lenta i progressiva havien anat passant a les mans dels seglars. La junta va finalitzar sense haver arribat a cap acord. Entre el 1717 i el 1789 es van dictar seixanta ordres per tal de recloure vagabunds, cosa que evidencia l'obsessiva voluntat d'extermini de la pobresa utilitzant tan sols mètodes repressius.

Igualada seguí la mateixa tònica general: potencià les ajudes als habitants reconeguts que es trobaven immersos en la pobresa i aplicà les lleis repressores de l'Estat als pobres forasters, com evidencia aquesta ordenança municipal:

Respecto de hallar en esta villa una multitud de pobres forasteros que para su sustento van mendigando por la presente villa y respecto que en la presente villa en los últimos años han venido diferentes familias extrangeras para habitar siendo la mayor parte pobres miserables. Por tanto soy del parecer que todos los habitantes que tengan recogidos en sus casas pobres forasteros que para su sustento van mendigando, que de esta hora en adelante no les den recogimiento en sus casas y que tales pobres en el término de dos días hayan de marchar de la presente villa y que no puedan pedir limosna en ella bajo la pena de tres días de cárcel por cada vez que serán encontrados en la presente villa.

El 1780, l'alcalde d'Igualada va enviar al Reial Consell un projecte que preveia la construcció d'un hospici o casa de misericòrdia a la vila d'Igualada, amb la participació financera de l'Estat, la tutela de l'Església i la col·laboració de les diferents causes pies de la vila, però es va dictaminar que Igualada no disposava dels recursos necessaris per a la seva construcció i el seu manteniment, i l'hospital va continuar suplint-ne l'absència.

Al final del segle XVIII, l'arribada massiva d'emigrants atrets per la millora econòmica de la vila, a més de l'augment de preus dels productes bàsics, va incrementar el nombre de pobres. El govern de la vila, una vegada més, va intentar millorar la situació, controlant els preus i demanant ajuda als seus estaments superiors. En el registre d'actes de l'Ajuntament es llegeix: «En virtud de la gran miseria que experimentan los vecinos y que muchas personas con el sudor de su trabajo no pueden comer pan a causa de su excesivo precio que se vende y así mismo la multitud de mendigos que hay no encontrando limosnas para el preciso sustento. En vista de esta tan lastimosa situación se [h]a procurado con la gente mas piadosa socorran la grave necesidad con algunas limosnas a fin que ellas aumenten las que hacen todos los días los PP Capuchinos».

Davant l'extensió de la pobresa, que afectava tots els estaments socials, aportaren la seva ajuda, a més del consistori, l'oligarquia igualadina i el convent de caputxins, que cada dia ofería menjar a la població a la porta del convent.

Com hem pogut constatar, l'estat il·lustrat tampoc no va preocupar-se d'analitzar els factors que motivaven la pobresa, sinó que la seva actuació va anar dirigida a combatre'n les conseqüències i a intentar fer-la desaparèixer. Encara que els resultats van ser nefastos, es va produir un pas important: l'Estat començava a intervenir en el problema.

EDAT CONTEMPORÀNIA

La desarticulació de les estructures de l'antic règim va portar a la creació de les classes socials filles del liberalisme: la burgesia industrial, potenciadora de riquesa a canvi de la compra de la força del treball, i la nova classe obrera, productora del treball. La diferenciació de les classes socials portà a l'aparició d'uns nous pobres que provenien del món obrer. Aquests pobres tenien poc a veure amb el concepte tradicional de pobresa, de manera que es rebel·laren contra la seva condició mitjançant l'organització i la defensa dels seus drets, amb la qual cosa s'inicià la lluita sindical obrera.

Al segle XIX es va reconèixer que el sistema d'assistència a la pobresa basat en la repressió havia fracassat. El liberalisme intentà un canvi d'orientació: entengué que la pobresa no tenia una solució espontània i que calia intervenir-hi amb mesures d'ajuda. Hernández Iglesias (1876) il·lustra aquest pensament diferenciant la beneficència de la caritat: «La beneficència pública es la tutela colectiva del estado y un deber moral de la sociedad, como la caridad lo es de los individuos».

El liberalisme considerava que l'estat tenia el deure de tutelar l'assistència benèfica mitjançant la promulgació de lleis reguladores, però no acceptà en cap moment que aquestes lleis oferissin drets jurídics als pobres, que podien ser susceptibles de reclamació.

La Constitució del 1812 proclamà per primera vegada el control de l'assistència social per part de l'Estat i els organismes públics, però la restauració de l'absolutisme aturà el procés, i no fou fins al govern del Trienni Liberal l'any 1822 quan es va promulgar la Llei general de beneficència.

Aquesta llei féu una ordenació legal i descentralitzada de la pobresa i la mendicitat i encomanà als ajuntaments la cura dels establiments de beneficència amb la creació de les juntes municipals. La Llei mostrà per primera vegada un cert esperit de prevenció i un inici d'anàlisi dels motius

Sèrie «Pobresa», d'Ignasi Castelltort Miralda.

de la pobresa. L'esmentada disposició possibilità la creació a Igualada de la primera junta municipal de beneficència. Les segones lleis en importància no s'elaboraren fins al 1849 i el 1852. Aquestes lleis eren més centralistes i intervencionistes i promulgaven una organització piramidal presidida per la Junta General de Beneficència, que es dividia en provincial i local.

L'any 1872, a causa de la important crisi industrial que va portar al tancament de fàbriques i a un augment de la misèria i l'atur, l'Ajuntament d'Igualada va intentar fer front a aquesta situació demanant ajuda a la Diputació de Barcelona, de la qual va obtenir deu mil rals «[p]ara el socorro de las familias desgraciadas de la villa». En aquest cas, els pobres forasters també quedaren exclosos de l'ajuda. Per a aquests, a la majoria de les ciutats s'havien creat les anomenades cases de caritat, que oferien als vagabunds un sostre i un àpat durant un dia. L'any 1864 Igualada ja havia elaborat un projecte per edificar-ne una al carrer de Santa Vedruna, però no es va portar a terme. L'Ajuntament va intentar habilitar una casa de caritat a l'hospital, però, davant l'oposició de tota la junta, va buscar dintre de la ciutat un habitatge que pogués ser destinat a aquest efecte. En principi es va situar al carrer de la Trinitat i es va tancar l'alberg de pobres conegut

Menjador de la Societat de Beneficència Igualadina.

com a Casa de Jaume de Déu, possiblement d'iniciativa particular. Més tard, tenim coneixement d'altres cases de caritat situades als carrers de Sant Lluís i de l'Aurora.

Durant el segle XX, els estats es van conscienciar de la seva implicació en la lluita contra la pobresa i la marginació. Empesos per lluites polítiques i per governs d'esquerres, van crear mecanismes de compensació dels desequilibris socials, però aquest cop no des de la beneficència, sinó des del dret dels ciutadans.

Els governs van teixir un seguit d'auxilis comuns per a tothom, sense distincions per raó de la classe social. Així es va iniciar el lent camí cap a l'estat del benestar.

La creació, l'any 1908, de l'Instituto Nacional de Previsión va significar el primer pas cap a la fundació de la Seguretat Social. El 1919 s'instaurà el *retiro obrero obligatorio*.

La constitució republicana féu un altre pas en la creació de les assegurances obligatòries, que abastaren tota la població, però la guerra va aturar la proposta i només s'aconseguí establir la jubilació, la maternitat (1926) i els accidents de treball (1932).

En l'època franquista, l'any 1938 s'establí la cobertura sanitària dels treballadors i el 1942, la primera assegurança pública de malaltia, el *seguro obligatorio de enfermedad*. El 1963 s'unificaren les assegurances pre-existents en una única institució: la Seguridad Social.

Ja en l'època democràtica, la Constitució del 1978 va introduir el principi d'extensió universal de la cobertura de la protecció social a tots els ciutadans espanyols, i el 1986 es creà el sistema nacional de salut, que oferia una cobertura universal.

A Igualada, a principis del segle XX es constituí la Junta Local de Protecció a la Infància i Extinció de la Mendicitat. Aquesta junta era presidida per l'alcalde i es finançava mitjançant el cobrament d'un 5 % dels bitllets d'espectacles públics i de teatres. Els comissionats disposaven d'uns vals que podien ser canviats per productes que en la inspecció dels domicilis dels pobres s'havien valorat com a més urgents: menjar, roba, un taüt per a un difunt...

El 1924 la preocupació pel problema de la mendicitat a la ciutat va portar a convocar una comissió multirepresentativa de tots els àmbits culturals, polítics i religiosos, però malauradament desconeixem les conclusions a què van arribar.

El 1931, gràcies als llegats del germans Castells es construí l'asil del Sant Crist, que permeté descongestionar l'hospital de les persones denominades albergats, que era gent que requeria atenció per raons de vellesa, pobresa i solitud.

Per acabar, mencionarem la Sociedad de Beneficencia Igualadina, impulsada el 1932 per Albert Boladeres i altres igualadins. En un principi, la Societat es va ubicar a l'hospital, on se servien diàriament dinars per als pobres, i més tard es traslladà al carrer de Garcia Fossas fins al 1964, any en què es va dissoldre.

Aquesta ha estat una petita referència del tracte que els pobres han rebut en el seu pas per la nostra ciutat. Queden moltes coses per explicar, però no vull abusar de la vostra bondat. No hem parlat dels menjadors públics de l'època republicana, del plat de sopa durant la crisi del cotó, de les diverses peregrinacions per demanar aigua o salut pública i que finalitzaven amb l'entrega de pa als pobres... No hem parlat tampoc de les entitats que avui continuen treballant en aquest camp —Càrites, Creu Roja—, ni de l'elaboració de noves lleis socials o de les diverses organitzacions no governamentals que continuen esforçant-se per arribar a l'eradicació de la pobresa.

He intentat evidenciar els motius que portaren als canvis del tractament de la pobresa al llarg del temps, des de la caritat medieval, passant per la beneficència de les èpoques modernes i fins a arribar a l'estat del benestar contemporani.

Gràcies per la vostra paciència i atenció.